

ЗНАЧЕННЯ ЗЕМЕЛЬ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОГО ПРИЗНАЧЕННЯ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ВИКОРИСТАННЯ

VALUE OF LAND FORMATION IN UKRAINE: ANALYSIS OF PROBLEMS OF USE

Олександр БОЦУЛА,
кандидат економічних наук,
Інститут агроекології і
природокористування Національної
академії аграрних наук України, Київ

Olexandr BOTSULA,
Candidate of Economics,
Institute of Agroecology and Nature
Management of the National Academy
of Agrarian Sciences of Ukraine, Kyiv

Обґрунтовано місце та особливий правовий режим земель лісогосподарського призначення серед інших їх категорій. Визначено особливості виділення цих земель в окрему категорію, а саме: проростання на їх території лісової рослинності, ведення лісового господарства, у тому числі шляхом здійснення відтворення лісів, підвищення їх продуктивності, якісного складу і збереження біорізноманіття. На основі аналізу чинного законодавства встановлено необхідність виключення земель з поняття лісу з юридичного погляду з метою чіткого правового врегулювання цих категорій. Вказано на несформованість законодавчих засад надання у власність чи користування лісу як природного комплексу, а лише земельної лісової ділянки, що може свідчити про неможливість їх відокремлення. Запропоновано методологію оцінки природних ресурсів, яка базується на вимірюванні вартості елементів національного багатства з позицій їх корисності.

Ключові слова: *землі лісогосподарського призначення, лісове господарство, методологія, екологічні збитки, рента.*

The place and the special legal regime of the lands of forest management among the categories of lands of Ukraine are substantiated. The features of the forestry lands are identified, namely: germination of forest vegetation on their territory, forest management, including through the restoration of forests, increasing their productivity, qualitative composition and conservation of biodiversity. On the basis of the analysis of the current legislation, the need to exclude lands from the notion of forest from the legal point of view, with a view to a clear legal settlement of these categories. It is pointed out that the legal basis for the use of the forest as a natural complex, but only a land plot, is notformable, which may indicate that it is impossible to separate them. The methodology of estimation of natural resources is suggested, which is based on measuring the value of elements of national wealth from the point of view of their usefulness.

Key words: *forestry land, forestry, methodology, environmental damage, rent.*

Постановка проблеми. Загальновідомо, що земля – головне національне багатство, яке перебуває під особливою охороною держави. Ця норма ч. 1 ст. 14 Конституції України [1] знайшла своє відображення в ст. 5 Земельного кодексу України серед принципів земельного законодавства, одним з яких є забезпечення раціонального використання та охорони земель. Землі лісогосподарського призначення є складовою державного земельного фонду і відіграють важливу економічну, екологічну та соціальну роль у житті суспільства. Лісові ресурси наразі забезпечують розвиток ринку нашої країни. Законодавчо встановлено, що всі ліси на території України, незалежно від основного цільового призначення ділянок, на яких вони зростають, та права власності на них, становлять землі лісогосподарського призначення і перебувають під державною охороною [2]. На думку окремих науковців [3], наявність певних природних ресурсів, зокрема лісових, може стати потужною конкурентною перевагою для розвитку економіки району, регіону, країни.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання формування економічного механізму й інституційних засад використання земельних ресурсів у лісовому секторі економіки розглядали у своїх працях І.Я. Антоненко, Р.Б. Бабич, В.А. Голян, О.І. Дребот, Р.Г. Дубас, Н.В. Зіновчук, Я.В. Коваль, І.М. Лицур, Є.В. Мішенін, О.В. Неверов, О.В. Сакаль, І.М. Синякевич, І.П. Соловій, Ю.Ю. Туниця, О.І. Фурдичко, М.А. Хвесик, М.Х. Шершун та ін. Проте дотепер не сформовані методичні основи комплексної еколого-економічної оцінки стану та залучення таких земель з урахуванням специфіки їх функціонування.

Мета статті полягає в обґрунтуванні наукових засад щодо формування методології оцінювання використання земель лісогосподарського призначення як основи збалансованого лісогосподарювання.

Виклад основного матеріалу. Наразі землі лісогосподарського призначення в Україні займають важливе місце серед інших їх категорій та мають особливий правовий режим. Особливостями таких земель є: проростання на їх території лісової рослинності, ведення лісового господарства, у тому числі шляхом здійснення відтворення лісів, підвищення їх продуктивності, якісного складу і збереження біорізноманіття. Тому законодавчі норми, що обумовлюють правовий режим земель лісогосподарського призначення, спрямовані на встановлення порядку використання для потреб лісового господарства виділених і наданих з цією метою нелісових ділянок і тих, на яких зростає лісова рослинність [4, 5].

Дослідивши питання з позицій земельно-правової норми щодо оцінки лісогосподарських земель (рис.), виділяють щонайменше три їх різновиди: ті, що вкриті лісовою рослинністю; не вкриті лісовою рослинністю, але котрі належать до цієї категорії; нелісові землі, надані для потреб ведення лісового господарства [6].

Таким чином, у широкому розумінні поняття *землі лісогосподарського призначення* визначають як один із елементів екосистем лісів, що бере участь у природному функціонуванні екосистеми загалом. При цьому земля, на якій вони розміщені, відіграє роль, з одного боку, просторового базису для росту

лісової рослинності, а з іншого – засобу виробництва, що забезпечує життєдіяльність лісу.

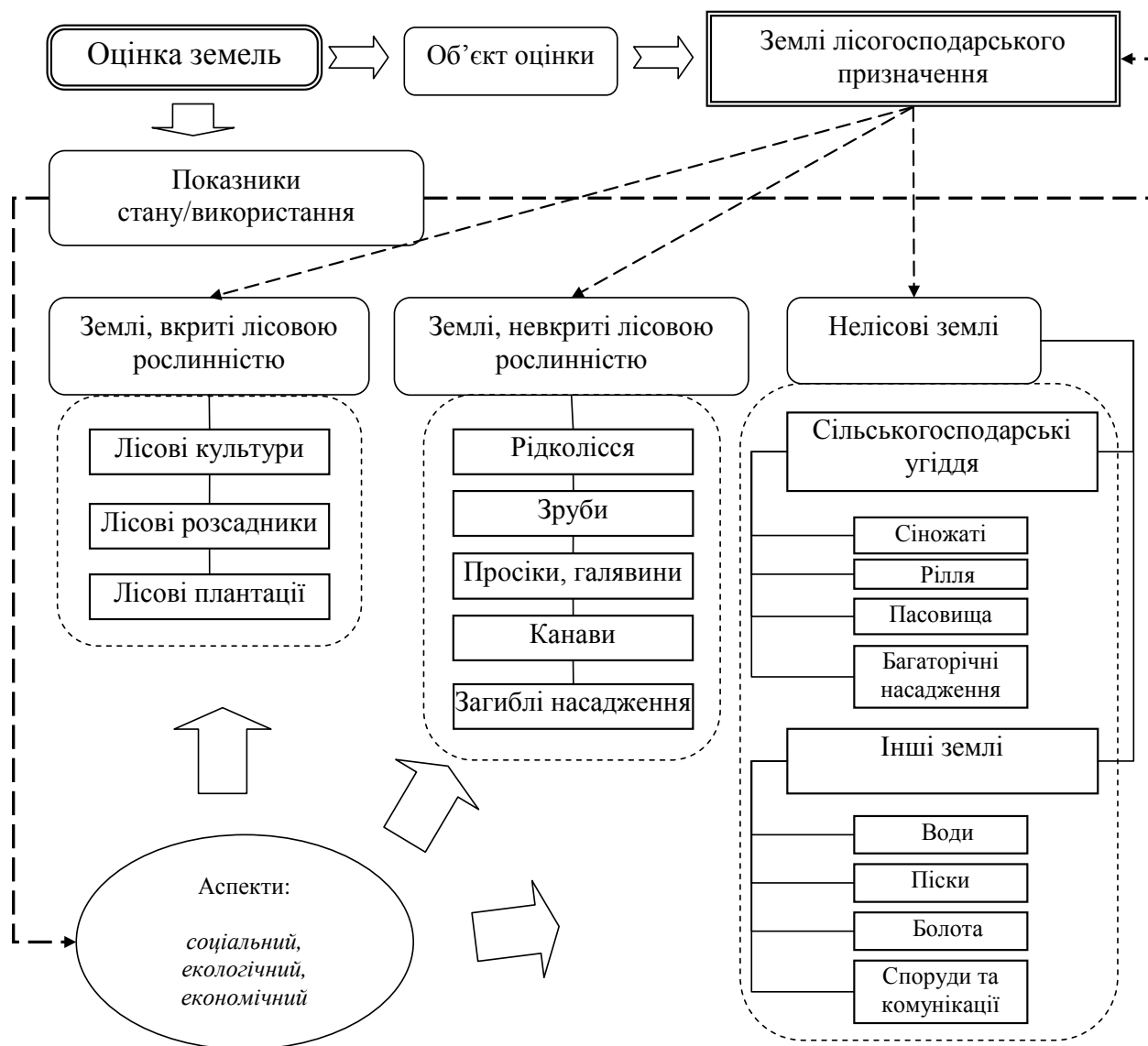

Рис. Формування оцінювання земель лісогосподарського призначення
(розроблено автором)

Досвідчені в цій сфері науковці О.І. Фурдичко та А.М. Бобко розглядають поняття ліс та ліси неоднозначно, адже останні, на думку громадськості, – лісові екосистеми. Також невід’ємною частиною лісових екосистем є тимчасово не вкриті лісовою рослинністю земельні ділянки (зруби, загиблі насадження, галявини, згарища), що неодмінно підлягають лісовідновленню, а також об’єкти протипожежного влаштування, транспортного й технологічного освоєння лісових масивів тощо. Разом вони формують лісові екосистеми, які й мають відобразитися у звітній інформації суб’єктів господарювання – землекористувачів, а також зводитися у розрізі підприємств і регіонів за статистичними спостереженнями [7].

Аналіз чинного законодавства свідчить, що виключення землі з поняття лісу є суто юридичною потребою з метою подолання суперечностей у правовому регулюванні цих категорій. Земля – це базис, на якому проростає лісова рослинність. Це вказує про неможливість відокремлення лісу та землі. Тому включення останньої до юридичного поняття ліс є правильним з погляду завдань правового регулювання відносин, пов'язаних з лісокористуванням.

Наразі актуальним завданням є визначення сутності еколого-економічної оцінки земель лісогосподарського призначення та методики її проведення. Аналізуючи зміст досліджуваної категорії, можна виділити два чітких напрями – економічне та екологічне оцінювання таких земель чи лісових ресурсів.

О.В. Степенко та Ш.І. Ібатуллин [8] вважають, що економічна оцінка земельних ресурсів є одним з найскладніших розділів економіки природокористування. Зокрема, досі не сформовано єдиного підходу учених та практиків до методики її виконання.

За окремими припущеннями, сьогодні економічною вважають оцінку землі як природного ресурсу і засобу виробництва в сільському та лісовому господарствах та як просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання й дохід з одиниці площі.

При цьому, як зазначає О.І. Фурдичко, помилково вважається (і це закріплено законодавством), що в лісівництві залучено у виробництво ліс як екосистему деревостанів. Так, у Лісовому кодексі України спеціалізовані підприємства з ведення лісового господарства названо лісокористувачами. Насправді ж основним засобом виробництва для ведення лісівництва як галузі рослинництва є земля. Таким чином, можна стверджувати, що лісогосподарські підприємства, національні та регіональні парки, заповідники, наукові заклади і виробничо-навчальні лісокомбінати, що використовують земельні угіддя як продуктивну силу, є землекористувачами [9].

Збалансоване використання земель лісогосподарського призначення має екологічні, економічні та соціальні аспекти, що становлять основу концепції екологізації суспільного розвитку. Її суть полягає у створенні таких економічних відносин, які б забезпечили стійкі темпи приросту продуктивності суспільної праці та потреб економіки у природних ресурсах за умов стабільної у просторі й часі тенденції зменшення їх споживання на одиницю споживчої вартості товарів, тобто стійке зниження природомісткості суспільного продукту [10].

Управління лісами та лісокористування на засадах збалансованого розвитку передбачає гармонізацію у просторі економічних, екологічних і соціальних аспектів лісогосподарської діяльності з метою збереження, невиснажливого використання лісів, підтримки та відтворення широкого спектра природних і суспільних функцій у довгостроковій перспективі.

Економічна оцінка природних ресурсів – це визначення їх цінності у грошовому вираженні у фіксованих соціально-економічних умовах при заданих режимах природокористування та екологічних обмеженнях на господарську й іншу діяльність.

Вона застосовується для визначення:

- вартості природних ресурсів;
- економічної ефективності інвестицій у природно-ресурсний комплекс;
- збитків від нераціонального і некомплексного природокористування;
- заставної вартості природних об'єктів і ресурсів;
- вибору оптимальних параметрів експлуатації (використання) природних ресурсів;
- відображення оцінки їх частки у структурі національного багатства;
- установлення платежів та акцизів за використання природних ресурсів;
- прогнозування та планування їх використання;
- розміру компенсаційних платежів;
- вирішення інших завдань, пов'язаних з раціональним природокористуванням.

У зв'язку з багатоцільовим характером використання земельних ділянок лісогосподарського призначення виникає необхідність розгляду особливостей оцінки вартості лісових земель та лісових ресурсів, котра може проводитися з різною метою. Найбільш актуальними завданнями для нашої країни є визначення:

- плати за використання лісових ресурсів;
- ціни угоди з продажу у приватну власність лісових земель (наразі така процедура не передбачена);
- плати за отримання права оренди чи концесії ділянок земель лісогосподарського призначення;
- ефективності проектів заготівлі й переробки лісу;
- обороту рубки.

Сутність еколого-економічного оцінювання лісових ресурсів слід розглядати на основі трактування власне поняття оцінка. Вона являє собою категорію проблеми цінності [11]. Такий критерій відображає реальні взаємовідносини людини та явищ навколишнього природного середовища і не повинен ототожнюватися з об'єктом, а має відображати його значення через здатність задовольняти потреби суспільства. Отже, під час оцінки об'єкта (предмета) згідно із законами діалектики взаємодіють об'єктивна і суб'єктивна сторони цінності. З огляду на подвійну залежність, цінність не може стосуватися об'єкта (предмета), який відіграє роль її носія, адже вона не є його природною властивістю, хоча і пов'язана з ним. Тільки у процесі практичної взаємодії суб'єктів, наділених потребою та певними властивостями, останній набуває цінності для першого [11]. Виходячи з викладеного вище, в ході оцінювання лісових ресурсів повинен враховуватися їх вплив на результати суспільного виробництва. Корисні властивості лісів роблять їх оцінюваними економічними ресурсами. Проте недоступні лісові ресурси, дуже віддалені або низької якості, що не мають попиту і не використовуються з будь-якою економічною метою, не є економічними, залишаючись природними ресурсами. Однак значна більшість лісів може бути використана для одержання одного чи

більше видів продукції і послуг [11]. При цьому об'єктом оцінки вважаються властивості лісів щодо задоволення потреб суспільства. Лісові землі й деревостани є економічними ресурсами, якщо вони застосовуються у процесі виробництва інших ресурсів, продуктів чи надання послуг. Окрім цього, лісові ресурси, що використовуються з певною економічною метою, є складовою виробничих. Останні вважають економічно оцінюваною частиною загального фізичного запасу лісів [12]. Лісові ресурси належать до однієї з двох категорій виробничих ресурсів. Перша – лісові землі, які диференціюються за продуктивністю, що допускає утворення ренти на кращих ділянках порівняно з гіршими. При цьому такі землі характеризуються як засіб виробництва. Ліси на корені, що зростають на лісових землях, належать до категорії капіталу й оцінюються переважно через вартість кінцевих товарів і послуг, які можуть бути отримані в результаті лісокористування [12].

У світовій практиці методологія оцінки лісових земель та лісових ресурсів достатньо розвинута. Її основу становить традиційна технологія оцінювання нерухомості, адаптованого до такого специфічного об'єкта, як ліс, що дає можливість урахувати головні особливості формування лісового доходу. В Україні така методологія потребує вдосконалення через відсутність ринку природних об'єктів і прав, пов'язаних з їх використанням. Тому виникає необхідність застосування лісової ренти – чистого доходу, що генерується саме деревостаном.

Як уже зазначалося, оцінна вартість лісових земель і пов'язаних з ними ресурсів може визначатися з урахуванням особливостей цих земель та використанням загальних оціночних принципів щодо земельних ділянок. Відповідно, це і буде найскладнішим завданням під час встановлення справедливої ціни на землю, але матиме важливе значення для науково-практичної реалізації цієї проблеми, а також удосконалення фінансового й економічного механізму розвитку лісового господарства та податкової бази, яка не враховує довгострокового періоду лісовирощування.

Методологія оцінки природних ресурсів може базуватися на вимірюванні вартості елементів національного багатства з позиції їх корисності. Проблеми оцінювання природної складової національного багатства до останнього часу залишаються гостро дискусійними. Значну активність у цьому напрямі проявляють представники наукової школи, яка базується на принципах рентоутворюючих факторів. Основні виробничі фонди можуть бути оцінені за їх загальною капіталізованою віддачею, розглядаючи їх як виробничий потенціал.

Таким чином, оцінка земель лісогосподарського призначення – це складне міждисциплінарне, міжвідомче завдання, яке стає першочерговим в умовах ринкової економіки. Основні його проблеми виникають у разі відсутності методології економічних оцінок ресурсів, процесів ресурсовикористання та відповідної правової і нормативно-методологічної бази. Розробка методів грошової оцінки природних ресурсів упродовж тривалого періоду стримувалася через недостатню обґрунтованість теоретичних посилань.

Висновки. На основі результатів дослідження ролі та сутності відповідної еколого-економічної оцінки землі лісогосподарського призначення розглядалися як цінність кількісних і якісних характеристик земельної ділянки лісогосподарського призначення та економічного ефекту, отриманого від її використання в грошовому еквіваленті.

Узгодженість нормативно-правової бази передбачає ухвалення єдиних норм і стандартів щодо визначення суті категорії лісогосподарських земель та їх функціонального призначення відповідно до специфіки землекористування як основи обґрунтування єдиних параметрів земельного обліку. Моніторинг земельних ділянок лісогосподарського призначення має бути систематичним та забезпечувати отримання достовірної й актуальної інформації, котра сприятиме розробці дієвих заходів щодо розвитку лісового господарства та охорони земель. Для оцінювання таких земель необхідно вдосконалити чинну автоматизовану систему, база даних якої міститиме потрібну інформацію про їх стан та використання.

Ухвалення науково обґрунтованих та оптимальних управлінських рішень у зазначеній сфері потребує гнучких механізмів забезпечення і стимулювання збалансованого використання потенціалу природних ресурсів, їх відтворення та охорони для досягнення паритету екологічних, економічних та соціальних аспектів сталого розвитку, які мають базуватися на даних еколого-економічної оцінки лісокористування. Необхідною передумовою сталого розвитку України повинна стати єдина стратегія щодо раціонального використання лісових ресурсів, комплекс програм та планів розвитку земель лісогосподарського призначення, орієнтованих на підвищення рівня еколого-економічного й соціального статусу країни, регіону, окремого суб'єкта господарювання у коротко- та довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : затверджена Законом України № 254к/96-ВР від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Лісовий кодекс України. – Х. : Одиссей, 2011. – 232 с.
3. Хвесик М.А. Комплексне використання лісоресурсного потенціалу : [монографія] / М.А. Хвесик, О.М. Шубалий, Н.М. Василик. – К. : ДКС, 2011. – 498 с.
4. Андрєєва В.А. Трансформація еколого-економічних основ використання і відтворення лісових ресурсів : дис. ... кандидата екон. наук : 08.08.01 / В.А. Андрєєва. – Суми, 2003. – 240 с.
5. Антоненко І.Я. Еколого-економічна оцінка ефективності використання і охорони лісових ресурсів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.08.01 «Економіка природокористування та охорони навколишнього середовища»/ І. Я. Антоненко. – К., 2001. – 19 с.
6. Бець М.Т. Приватне лісокористування як потенціал підвищення ефективності управління лісовим господарством / М.Т. Бець // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку : вісник

Національного університету «Львівська політехніка». – 2007. – № 605. – С. 186–190.

7. Фурдичко О.І. Землі лісогосподарського призначення в еколого-економічних вимірах при землевпорядкуванні / О.І. Фурдичко, А.М. Бобко // Збалансоване природокористування. – 2013. – № 2–3. – С. 5–13.

8. Фурдичко О.І. Немає лісочористувачів – є землекористувачі / О.І. Фурдичко // Урядовий кур'єр. – 2013. – 12 вересня. – С. 165.

9. Комплексна економічна оцінка природних ресурсів / [за заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика]. – К. : ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. – С. 27–28.

10. Державний земельний кадастр: сучасний стан і шляхи його вдосконалення / під ред. д.е.н., проф. М.Г. Ступеня. – Л. : Українські технології, 2005. – 176 с.

11. Туркевич И.В. Кадастровая оценка лесов / И.В. Туркевич. – М. : Лесная промышленность, 1977. – 168 с.

12. Бобко А. М. Охорона землі та землекористування в галузі лісівництва [Електронний ресурс] / А. М. Бобко // Віче. – 2014. – № 19. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/4386>.

REFERENCES

1. Konstytutsiia Ukrainy: zatverdzhena Zakonom Ukrainy (1996). Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

2. Lisovyi kodeks Ukrainy (2011). [Forest code of Ukraine]. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

3. Khvesik, M.A., Shubaliy, O.M., Vasilik N.M. (2011). *Kompleksne vykorystannia lisoresurnoho potentsialu* [Integrated use of forest resource potential]. Kyiv: DKS, 498 [in Ukrainian].

4. Andreeva, V.A. (2003). Transformatsiia ekoloho-ekonomichnykh osnov vykorystannia i vidtvorennia lisovykh resursiv. [Transformation of ecological and economic bases of use and reproduction of forest resources]. *Master's thesis*. Sumi, 240.

5. Antonenko, I.Ya. (2001). Ekoloho-ekonomichna otsinka efektyvnosti vykorystannia i okhorony lisovykh resursiv. [Ecological-economic assessment of the effectiveness of use and protection of forest resources]. *Extended abstract of PhD dissertation*. Kyiv.

6. Bets, M.T. (2007). Pryvatne lisokorystuvannia yak potentsial pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia lisovym hospodarstvom. [Private forest use as a potential for improving forest management efficiency]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha»*, 605, 186-190 [in Ukrainian].

7. Furdichko, O.I., Bobko, A.M. (2013). Zemli lisohospodarskoho pryznachennia v ekoloho-ekonomichnykh vymirakh pry zemlevporiadkuvanni [Land for forestry in ecological and economic terms in land management]. *Balanced nature management*. 2-3, 5-13 [in Ukrainian].

8. Khvesyk, M.A. (Eds.). (2013). *Kompleksna ekonomichna otsinka pryrodnykh resursiv*. – Kyiv : PI IEESD NAS of Ukraine, 27–28 [in Ukrainian].

9. Furdichko, O.I. (2013). Nemaie lisokorystuvachiv – ie zemlekorystuvachi [No forest users – there are land users]. *Uryadoviy kur'er*, 12, 165 [in Ukrainian].
10. Stupen, M.G. (Eds). (2005). Derzhavniy zemelnyy kadastr suchasniy stan i shlyakhi yogo vdoskonalennya [State Land Cadastre: the current state and ways of its improvement]. *Lviv: NVF «Ukrainski tekhnologii»* [in Ukrainian].
11. Turkevich, I.V. (1977). Kadastruvaya otsenka lesov [Cadastral valuation of forests]. *Lesnaya promyshlennost* [in Ukrainian].
12. Bobko, A. M. (2014). Okhorona zemli ta zemlekorystuvannya v haluzi lisivnytstva [Protection of land and land use in the field of forestry]. *Viche*. 19 Retrieved from <http://www.viche.info/journal/4386> [in Ukrainian].